

Lance á talasonimia popular: o traballo de campo

Helena Domínguez García
Universidade de Vigo

Este relatorio presenta as aprendizaxes adquiridas durante o desenvolvemento dun traballo de campo de recolleita dos nomes do mar na Illa de Arousa, no período 2023-2025. O propósito é sinalar as principais características da talasonimia galega, que teñen o seu impacto na recolección de datos e na confección do corpus, así como os procedementos e técnicas para entrar en contacto coas comunidades mariñeiras e obter información relevante de topónimos, localizacións e motivacións.

O estudo da talasonimia aínda está pendente de despegar en Galicia, e cando o faga daralle moitas alegrías á lingüística galega, pois os nomes do mar teñen moito que mostrarnos en canto a substratos lingüísticos, procedementos morfolóxicos e sintácticos, dialectoloxía e léxico aínda non rexistrado nos dicionarios.

Tendo Galicia preto de 1500 quilómetros de costa e un repertorio talasónico cuxo potencial se deixa entrever, cómpre preguntarnos por que ata o de agora existen tan poucos traballos sobre os nomes do mar e ningunha obra que aborde de forma conxunta os nomes propios empregados no litoral galego. Ocorrensen varias hipóteses explicativas. Poderíase argumentar, por unha banda, que non é un problema específico da talasonimia, senón da onomástica en xeral, que estaría escasamente investigada. Sospeitamos que a onomástica non é unha rama da lingüística en tendencia, mais, así a todo, contamos xa cunha ampla tradición de estudo, iniciada no XVIII con Sarmiento e que continúa ata a actualidade con grupos de investigación vinculados tanto ás universidades coma á Real Academia Galega. Dispoñemos, ademais, dunha bibliografía elemental en permanente construción, na que figuran tratados de antroponimia, dicionarios onomásticos, estudos etimolóxicos e obras divulgativas.

Neste campo do saber, o estudo dos nomes do mar quedou desde o principio relegado a un segundo plano, ben por falta de interese ou por descoñecemento. Pode que operasen aquí, tamén, prexuízos relacionados co alcance e prestixio da realidade estudada, pois a maioría das veces a talasonimia preséntanos

accidentes con nomes non normalizados, só coñecidos por unha pequena comunidade local e de escala minúscula. Non obstante, tanto desde unha perspectiva lingüística coma etnográfica, o nome dun conciño chantado no medio dun porto arousán adquire a mesma importancia ca o nome dun océano ou dunha gran capital.

Doutra banda, o acceso ao coñecemento da microtoponimia mariñeira presenta dificultades específicas que non se dan, por exemplo, na microtoponimia do mundo labrego. Os nomes da terra, en tanto que delimitan propiedades, aparecen rexistrados nas fontes históricas, como os arquivos eclesiásticos e notariais, o Catastro do marqués de la Ensenada e os censos catastrais, que adoitan despexar dúbidas etimolóxicas e ortográficas. As realidades que non poden ser propiedade transferible están moi pouco rexistradas por escrito, polo que resulta complexo conseguir repertorios e atestacións documentais dos nomes do litoral. É certo que dispoñemos, aínda así, de mapas, cartas náuticas e libros de derrota que proporcionan información sobre os accidentes costeiros máis importantes, pero a súa antigüidade non vai máis alá do século XVIII e deixan fóra unha gran maioría de pequenos elementos xeográficos.

Neste contexto, no estudo da talasonimia devén fundamental o contacto coas fontes orais, que permitirá compilar nomes nunca antes rexistrados por escrito e corrixir erros de interpretación e deturpacións. É urxente poñer os esforzos na recollida de campo, mentres sobreviven as últimas xeracións de mariñeiros e mariscadoras que accederon ao caudal toponímico mediante a transmisión oral. Iso si, a preparación do traballo de campo esixe unha fase previa de documentación, investigación e inmersión no mundo mariñeiro.

I. Características da talasonimia galega

Os nomes do mar, en tanto que obxecto de estudo, presentan algunhas particularidades que exemplificaremos con casos tirados da ría de Arousa:

I.1. Polimorfismo

Un mesmo obxecto xeográfico pode recibir denominacións diferentes segundo a procedencia dos falantes: *O Con Caghad* da fala da Illa de Arousa corresponde á *Mesa de Con* dos mariñeiros do Grove e de Cambados. As *Pedras Sálvores* ou

Salvas do Grove son as *Pedras Albas* para os da Arousa. E as insuas do Galíñeiro, arquipélago pedregoso ao sur da Illa de Arousa, noméanse na illa de forma diferente ca en Cambados.

Desde unha perspectiva lingüística todos os nomes son igual de importantes e interesantes, pero a creación de nomes é unha forma de apropiación do espazo con múltiples implicacións —políticas, culturais, identitarias—, que deben terse en conta á hora de conformar o corpus dun lugar.

Os estudos toponímicos non teñen establecido un procedemento ante a variación dentro dunha mesma lingua, como si ocorre coas diferentes formas que adquiren os nomes nas distintas linguas. Sobre todo cando se trata de toponimia maior, existen normas ditadas por organismos gobernamentais que fixan as denominacións oficiais e os criterios que deben seguirse na cartografía. Por exemplo, a ONU recomenda na cartografía internacional o uso de *endónimos*, é dicir, o nome utilizado na lingua local, fronte á proliferación de *exónimos*, nomes que recibe un elemento xeográfico nunha lingua diferente á falada no lugar en que se atopa. Na mesma liña, na variación interna consideramos que deberían primarse na fixación do corpus os nomes creados polas comunidades que habitan o territorio nomeado. Isto evitaría que se normalizasen e espallasen formas alleas que non responden á experiencia cultural da veciñanza.

Un exemplo paradigmático de substitución da microtoponimia local é o caso das praias de Carreirón, no sur da Illa de Arousa. Comprobamos que existe unha nomenclatura común e compartida entre os habitantes arousáns para nomear os areais, que é a seguinte, de leste a oeste: *Xastelas*, *A Arnela*, *A Lameira*, *A Lontreira*, *As Margaritas* e *O Rebello*; mais esta relación non figura en ningún mapa ou carta de ningunha época. En cambio, atopamos para o mesmo lugar nomes como *Porto Grande*, *Porto Pequeno* e *Porto das Mulleres* (Melero e Pérez 1909), que na Arousa non se recoñecen. Isto é así porque o cartógrafo utilizou probablemente informantes do Grove, xa que os veciños mecos desembarcaban en Carreirón para extraer pedra destinada a construción e as mulleres ían apanhar cunchas para facer colares e vendérllelos aos visitantes da Toxa; de aí a existencia deses tres portos.

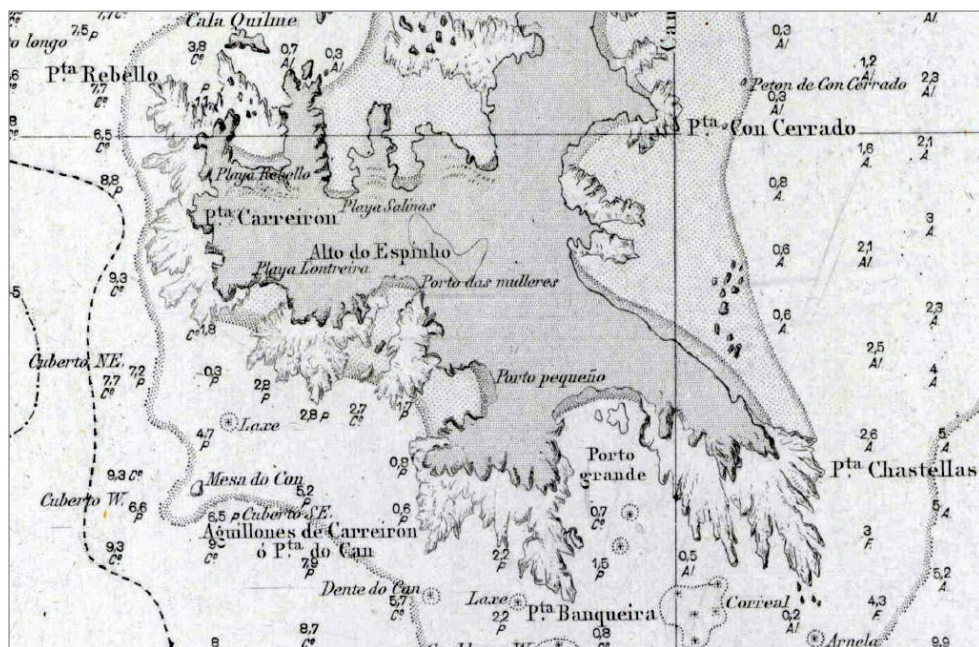

Figura 1. Mapa de Carreirón. Fonte: Melero e Pérez (1909)

Os falantes locais non deberían deixarse á marxe na creación dos corpus toponímicos, por moito que se dispoña doutras fontes. En todo caso, na compilación debe indicarse a perspectiva xeográfica da que se parte. E cando un accidente pertence á esfera de dúas ou máis comunidades, como ocorre con frecuencia no mar, deberían consignarse as distintas formas e vincular cada unha delas á procedencia dos informantes.

1.2. Fronteiras difusas

Na investigación da toponimia adoita tomarse como unidade de análise o municipio —velaí a colección Terra Nomeada da RAG— ou a parroquia —como na pioneira colección Toponimia do Val de Frago, editada polo Servizo de Normalización da Universidade de Vigo—. No mar, o acoutamento xeográfico non se atén ás divisións administrativas, pois as rías constitúen espazos xeográficos de seu, que reúnen portos de diferentes concellos e mesmo provincias, como ocorre na ría de Arousa, onde a beira do norte pertence á Coruña e a do sur á provincia

de Pontevedra. Deste xeito, se facemos unha recollida na Illa de Arousa van xurdir nomes de fenómenos xeográficos que pertencen administrativamente a Cambados, Ribeira ou Vilanova de Arousa, xa que forman parte do universo cultural dos mariñeiros da Arousa. Por exemplo, a Illa de Rúa, integrada no concello de Ribeira, é lugar frecuentado polos mariñeiros arousáns, que coñecen ben os seus principais accidentes: o con máis alto, pola ría, é *O Folante* e ao sur está *A Carabeliña*; fronte a estas pedras hai unha poza, *A Poza da Carabeliña*, que cría camarón.

Unha compilación exhaustiva non ten por que peneirar estes nomes, cuxa inclusión se pode xustificar por razóns históricas e culturais que se deben explicar en cada caso.

1.3. Fenda entre tradición escrita e oral

Os nomes da cartografía, derroteiros e documentos históricos difiren moitas veces das formas en uso na oralidade. *A Lampa* dos mariñeiros da Arousa é o *Baixo Ter* nas cartas náuticas, desde que no século XIX embarrancou no lugar un barco do mesmo nome. E as tradicionais *abras*, baías resgardadas para o fondeo de embarcacións, figuran na documentación náutica como *ensenadas* ou *fondeaderos*, malia termos a ría ciscada delas: *A Abra de Aguiño*, *A Abra de Palmeira*, *A Abra de Cabío*, *A Abra da Toxa*... É común que os mariñeiros sexan coñecedores das dúas formas e pode darse o caso de que perciban como errada a denominación popular e transmitan como lexítima a forma da cartografía. Para evitalo, hai que interrogar os informantes sobre o nome que eles usan na súa vida cotiá: “Ti como dis?”.

En ocasións, a confección do corpus obrigará a facer escollas entre as formas dominantes na oralidade e as da tradición escrita. Por exemplo, o arquipélago dos Guidoiros está formado, segundo a documentación histórica, por dúas insuas: *O Guidoiro Areoso* e *O Guidoiro Pedregoso*. Non obstante, para a veciñanza da illa, un dos illotes denomínase *O Areoso* e o outro, máis pequeno e pedregoso, *Ghidoiros*, sen artigo. Esta solución foi a que seguimos, aínda sabendo que non é a normalizada.

1.4. Mudanza dos nomes

Ao igual que ocorre na toponimia de terra, os talasónimos non son inmutables e os nomes dos lugares poden cambiar por diversas razóns. *O Portiño do Mallón* converteuse na *Praia do Peixe* desde a aparición dun cetáceo de grandes dimensións a mediados do século xx; e *O Portiño da Arruda* recibe nos últimos anos o nome *Praia de Quilma* desde que se incrementaron no areal as actividades turísticas. Observamos que as mudanzas de nomes son bastante comúns nas praias; na Arousa, onde hai aproximadamente 75 areais, na súa maioría de pequeno tamaño, mesmo existen praias sen denominación fixada.

As mudanzas poden permanecer ou estaren vixentes durante un período de tempo concreto, mentres aínda se recorda a orixe da nova motivación. Durante unha época, o Faro das Lobas era coñecido como o *Faro do Targa*, porque nese punto foi ao fondo o barco gardacostas *Targa* durante unha cacería de arroaces a canonazos, a finais de 1930. Hoxe o *Targa* é un referente descoñecido do que só teñen noticia os máis vellos.

Outra propiedade dos topónimos é que poden emigrar e ampliar ou reducir os seus límites. É o que ocorreu coa *Praia do Faro*, que nomeaba nun primeiro momento o pequeno areal de Punta Cabalo orientado a Cabo de Cruz, mais acabou dislocándose para designar outro areal próximo, de maior tamaño, que apunta a Palmeira e que antes era coñecido como *Sualaxe*. Á súa vez, a Praia do Faro ou de Sualaxe tamén é coñecida por algúns veciños como a *Praia das Pombas* e antigamente era nomeada *O Mar da Escorregadoira*, tal e como comprobamos na documentación do século xvi. A diacronía non sempre se mostra clara.

1.5. Xenéricos específicos

Entendemos por *xenérico* aquela parte da estrutura do topónimo que serve para designar todas as realidades dunha mesma categoría, clase ou xénero e que se distingue do elemento específico, cuxa función é identificar unha realidade concreta. Por exemplo, no topónimo *As Pedras de Polbar*, *pedras* é o elemento xenérico e a frase *de Polbar*, a parte específica, que diferencia este accidente doutros centos que tamén presentan no seu nome a palabra *pedra*.

A talasonimia tradicional manexa unha serie de xenéricos específicos, entre os que destacamos termos recorrentes como *punta* e *carreiro*. Unha *punta* ou *puntal* é un saínte de terra que se mete no mar; rara vez atoparemos o termo

cabo. Pola súa parte, un *carreiro* é un paso estreito libre de pedras que permite a navegación de embarcacións pequenas. Todos os mariñeiros atravesan por carreiros nas súas zonas de traballo, pero ao non afectaren as grandes rutas comerciais, non adoitan figurar nos mapas. Na Illa de Arousa, por exemplo, que presenta unha costa moi lixosa, rexistramos unha ducia: *O Carreiro da Palghasa*, *O Carreiro da Cheirosa*, *O Carreiro da Lontreira*...

Ademais, destaca a ampla serie de termos referidos á pedra, con nomes como *baixo*, *boi*,¹ *cabeza* ou *cabezo*, *cuberto*, *con*, *mesa*, *meixón* e *laxe*.² Dentro deste gran campo semántico poden facerse outras clasificacións atendendo, por exemplo, á morfoloxía da pedra: *laxe* ou *mesa* se é plana, e *con* ou *cabezo* se é redondeada; tamén atopamos distincións segundo a visibilidade do accidente, de xeito que temos nun extremo os que nunca son visibles, como os *cubertos*, e noutro os que sempre están á vista, como os *petóns*; nun punto intermedio estarían os *meixóns*, que emerxen en media marea.

Os xenéricos cambian dun lugar a outro da costa galega, de xeito que se podería establecer unha variación dialectal. A modo de ilustración, o termo *con*, que é un dos máis produtivos na formación de topónimos nas Rías Baixas, non é común na costa Cantábrica. E o xenérico *brugal*, que recolle Vilar Pedreira (2008, p. 71) no sur de Galicia para designar unha zona do fondo do mar con cunchallo, non se recoñece na ría arouzá. Unha identificación previa dos xenéricos locais contribuirá a facer as preguntas axeitadas no traballo de campo.

1.6. Proliferación de microtopónimos

A talasonimia é unha ciencia de precisión: nun conxunto de pedras, cada unha ten o seu nome atendendo ás súas características orográficas. Por exemplo, nas pedras do Camallón, insua pedregosa ao noroeste do Areoso, diferénciase entre o propio *Camallón*, *As Laxes do Camallón*, entre as que se distinguen as *do Sur* e as *do Norte*, *O Cuberto das Laxes do Camallón* e *O Consiño do Camallón*.

A adición de datos de *posición relativa* tamén é un procedemento habitual de formación de talasónimos. É frecuente a diferenciación e identificación de

1 Cabeza Quiles sinala que o termo *boi*, frecuente na toponimia, sempre nomea penedos terrestres e marítimos e que podería estar constituído dunha posible base **boi* co significado de pedra (2008, p. 110). Non descartamos, tampouco, que o termo estea relacionado cunha analoxía metafórica co animal. Na ría de Arousa atopamos pedras no medio do mar nomeadas *Os Bois*, na Illa de Arousa, e *O Cagaboi*, en Ribeira.

2 Máis información sobre estes xenéricos no artigo “Cada pedra con cadanseu nome. Talasónimos xenéricos da Ría de Arousa” (Domínguez 2025).

pedras, touzas e insuas baseándose na distancia á que están de terra ou na súa situación respecto doutros elementos próximos; así, distinguimos entre o sinal de *Xestas de Terra* e *o de Fóra*; e nas Touzas das Señas distinguimos *A Touza do Medio*, *A de Dentro* e *A de Fóra*. Na mesma liña, tamén se usa a distinción baseada na posición cardinal; por exemplo, nas insuas do Galiñeiro, diferenciamos *A Insua de Leste*, *A Insua de Noroeste* e *A Insua de Sur*.

Ademais, como ocorre coa toponimia terrestre, tamén se crean topónimos replicantes doutros mediante a adición de sufixos diminutivos ou adxectivos, como é o caso desta serie de praias contiguas: *Camaxe*, *Camaxe Pequena* e *Camaxiñas*.

2. Coñecemento do territorio estudado

Antes de iniciar o traballo de campo, é preciso facerse con cartas náuticas, libros de derrota e mapas detallados da área de estudo, a poder ser, de distintas épocas. Moita desta documentación está dispoñible en liña, en arquivos como Galiciana, a Biblioteca Digital Hispánica e o Instituto Geográfico Nacional. O baleirado dos nomes da cartografía permitirá confeccionar unha primeira lista de talasónimos, que logo se contrastará coas fontes orais.

Os nomes poden clasificarse en realidades xeográficas —mares, puntas, insuas, cubertos, praias, pedras— ou facer agrupamentos por zonas, tal e como se localizan nos mapas. Esta última solución permite segmentar e planificar o estudo da liña de costa completa, e pode resultar útil cando as fontes son coñecedoras só dunha determinada parte dun lugar. Ademais, ante certos informantes é recomendable manter unha coherencia xeográfica, pois os topónimos van asociados á representación mental do lugar designado e algunhas fontes fican desconcertadas cando un pregunta por unha punta que está no norte e logo fala doutra que está ao sur, e despois sae o nome doutro accidente no noroeste, de xeito que se percibe o cuestionario como desorganizado.

A información toponímica das cartas náuticas non sempre coincide cos nomes en uso nas comunidades locais. Ante a disparidade de nomes, a experiencia amósanos que as formas lexítimas adoitan ser as recollidas oralmente, pois os mapas conteñen erros de interpretación e deturpacións. Algúns exemplos son as referencias a *La Gederá*, en vez de *Laxe da Eira* (Melero e Pérez 1909), ou *O Freu*

do *Carreiro de Xidoiro* (IGN 1985), nome que substitúe o orixinal *O Carreiro de Guidoiros* e que debeu ser introducido por algún cartógrafo catalán, visto ese *freu*.

Noutras ocasións, os mapas fallan na localización exacta dos topónimos: en varias cartas da ría de Arousa do XIX (Fernández Flórez 1833; Coello e Madoz 1856) aparece no sur da Illa de Arousa unha descoñecida *Punta Castrelo*. O topónimo *Castrelo* designa unha parroquia do veciño concello de Cambados, visible desde ese lugar, polo que conxecturamos que se produciu un desprazamento do rótulo no mapa cara á esquerda. Así e todo, partir dunha lista de talasónimos das fontes escritas contribúe a estimular a memoria dos informantes e nalgúns casos tamén axuda a escoller a forma etimolóxica, fronte ás varias realizacións dun mesmo nome.

As características da fala do lugar obxecto de estudo tamén deben terse en conta, pois teñen un impacto directo na forma e na realización dos talasónimos. Nas áreas lingüísticas seseantes pode resultar difícil determinar se a evolución etimolóxica dun nome é *Pedraserrada* ou *Pedracerrada*, xa que ambos os compostos poden ser explicados e motivados, tanto co participio *cerrada* como *serrada*. O resultado do seseo pode producir equívocos, como ocorre co topónimo *Rosiña das Laxes*, que parece remitir a unha veciña do rueiro das Laxes, cando en realidade estamos ante unha derivación do substantivo *roza*. O rotacismo tamén pode dificultar o recoñecemento dos topónimos, ata o punto de facernos dudar se a forma para referirse a un cuberto ao nordeste da Illa é *Ardora* ou *As da Ola*. E non faltan casos en que a gheada dá lugar a hipergaleguizacións, como o mencionado *Guidoiros*, que chegou a aparecer nalgúns cartas de comezos do XX como *Jidoiros* (Melero e Pérez 1909) e posteriormente foi galeguizado como *Xidoiros* no mapa do Instituto Xeográfico Nacional de 1985.

Na ría de Arousa son relevantes outros fenómenos como a terminación *-an* para o feminino, presente, por exemplo, no talasónimo *As Irmáns*, en Vilanova, ou a realización dialectal en [ɔ] (*o* aberto) do encontro vocálico *-oa*, en nomes como *As Tres Mos*.

Á parte da variación dialectal no eido fonético e morfolóxico, en cada lugar atoparemos localismos e xerga mariñeira. É sabido que os nomes das especies animais e vexetais presentan unha gran variedade de formas ao longo do litoral. A este respecto, resulta de utilidade a consulta da nomenclatura da flora e fauna de Galicia de Ríos Panisse (1977, 1983), pois algúns destes nomes aparecerán reflectidos en zootopónimos e fitotopónimos abundanciais. Con respecto

á xerga, os mariñeiros da Arousa utilizan, por exemplo, a expresión ‘da ría’ para referirse ao ‘norte’ e así aparece en moitos topónimos. E para eles, a *raposa* é un aparello con ganchos que permite rescatar obxectos caídos ao fondo do mar.

Finalmente, a análise da talasonimia ten que ir da man, necesariamente, da etnografía mariñeira. É preciso documentarse sobre os principais oficios do mar que se practican nun lugar, así como as artes de pesca dominantes. Cada oficio presta atención aos elementos do medio que lle interesan. O marisqueo a pé céntrase nas realidades dos areais cando a marea está baixa e manexa termos como *lombo*, *valo*, *poza* ou *touza*; a pesca do polbo, de crustáceos e de peixes de pedra, como o congro, o escarapote, o pinto ou a maragota, identifica os *cu-bertos*; as artes de pesca como o xeito, coa que capturan sardiña, faena no *limpo*, libre de pedras. E os mariñeiros que andan ás nasas procuran os *pozos* submarinos que funcionan como refuxio dos camaróns.

Unha recolleita exhaustiva debe ter en conta os diferentes oficios do mar, polo que debe facerse unha busca de informantes que inclúa todos os especialistas.

3. Selección dos informantes e técnicas de recollida de datos

En canto ao perfil etario do informante, a experiencia na Illa de Arousa amósanos que é preciso falar con persoas de máis de setenta anos, se queremos acceder a toda a riqueza talasonímica do lugar. Nas xeracións máis novas aínda quedan en activo algúns mariñeiros coñecedores dos nomes das pedras, que aprenderon o oficio sen instrumental de navegación, polo sistema de marcas herdado dos pais e avós, mais xa se percibe unha mingua no repertorio de talasónimos manexados.

O traballo de campo con xente maior condiciona as técnicas de recollida de datos, pois obriga a cultivar a conversa sen présa. A memoria actívase pouco a pouco e é recomendable máis dun contacto cos informantes, xa que comprobamos que nos segundos encontros e posteriores achegan novos datos, froito da reflexión sobre as cuestións formuladas anteriormente. Sexa por falta de costume ou por dificultades na visión, a lectura de mapas non resulta frutífera con este tipo de informantes, que dan conta da situación dos elementos xeográficos mediante descrições.

Figura 2. A autora deste artigo conversando sobre talasónimos co mariñeiro José María Vázquez, ‘Saldaña’, nacido en 1930. Foto: Luis Berroy

Neste contexto, é importante seleccionar en cada comunidade algún mariñeiro novo con coñecementos da talasonimia tradicional que poida asistir na investigación, para xeolocalizar os accidentes e complementar as explicacións dos informantes máis vellos. Así, unha das accións que realizamos con este perfil de colaboradores foi a distribución de imaxes de satélite impresas en formato A3, desprovistas de información toponímica, para que anotasen sobre elas os nomes de puntas, abras, praias e pedras. Tamén recorremos ao intercambio de imaxes dixitais por WhatsApp para solucionar dúbidas sobre localizacións. O acceso aos informantes destas características pode ser facilitado polos pósitos.

Para entrarmos en contacto cos informantes maiores cómpre coñecer os puntos de reunión veciñal das vilas e aldeas; normalmente, lugares abrigados con sitio para sentar. Na Arousa, por exemplo, ao mediodía xúntanse os mariñeiros xubilados na lonxa vella. Pola tarde, a partir das seis, énchese o parladoiro veciñal da Abilleira. O diálogo en grupo dos informantes resulta moi produtivo, pois permite medir o grao de coñecemento dun topónimo, rexistrar distintas

realizacións e asistir en directo á discusión sobre significados e localizacións. Como inconvenientes, sinalamos que debe planificarse o traballo de campo coincidindo cos meses de bo tempo, pois no inverno desaparecen os encontros na rúa, e que deben facerse varias visitas ao grupo para poder levar a termo a pescuda. Os datos rexistraranse por escrito en cadernos ou mediante gravacións, sempre co consentimento dos participantes.

O establecemento de relacións de confianza pode dar pé a entrevistas persoais no domicilio dos informantes, co fin de afondar nalgún aspecto concreto. En xeral, a veciñanza mostra unha gran receptividade a compartir os seus coñecementos, aínda que temos que aclarar que no noso caso somos nativas do lugar e existiu desde o comezo un clima favorable á colaboración. A pertenza á comunidade proporciona, desde logo, moitas vantaxes no traballo de campo, entre as que destacamos os coñecementos previos, que permiten, poñamos por caso, discernir se un topónimo leva artigo ou se se realiza con vogal aberta ou pechada, e as facilidades para accedermos en calquera momento ás fontes orais.

A selección de informantes debe incluír mariñeiros e mariscadoras especializados en diferentes artes e aparellos, como xa sinalamos, e procurar tamén unha representación por barrios ou lugares de traballo. Na illa existen accidentes marítimos de coñecemento xeral e praias con nomes moi populares, pero tamén rexistramos moitos outros elementos xeográficos só nomeados polas xentes que os frecuentaron. Así, no percorrido de recoñecemento que realizamos por todo o perímetro da costa da Illa de Arousa fomos asistidos por diferentes mariñeiros, atendendo ao seu coñecemento do lugar, xa que uns faenaban pola zona do Faro e outros polos cubertos do Verde.

A visita aos lugares nomeados é fundamental na investigación toponímica e debería facerse, sempre que sexa posible, con acompañamento de guías autóctonos. A orografía, a morfoloxía e a situación proporcionan pistas sobre as motivacións, aínda que sabemos que non sempre serven para esclarecer topónimos escuros. Á hora de planificar o recoñecemento do terreo, non debe obviarse a flutuación das mareas, pois se queremos ver pedras marítimas hai que agardar á baixada do mar. No noso caso, mesmo organizamos os percorridos coincidindo coas grandes secas do ano, que teñen lugar en febreiro e setembro.

A medida que os informantes van sinalando e nomeando accidentes, é boa idea levar un rexistro fotográfico que seguramente sexa necesario completar con

anotacións e debuxos que faciliten a identificación de pedras, laxes e cons, unha vez que nos enfrontemos en solitario ao material gráfico.

3.1. Os cadernos de marcas

Unha fonte de información moi valiosa desde o punto de vista toponímico son os cadernos de marcas, un xénero discursivo do mundo mariñeiro tradicional, que contén anotacións persoais manuscritas que orientan a navegación e a localización dos bancos pesqueiros.

Un caderno de marcas pode gardar cerca dun centenar de talasónimos, que normalmente remiten a un pedregal mergullado —un cuberto— ao que se chega trazando enfilacións, calculadas mediante a observación do horizonte. Por exemplo, para xeolocalizar un cuberto no medio do mar, o mariñeiro de antes fixábase no cume dun monte e trazaba un liña recta imaxinaria entre o cume e o lugar que interesaba; esta liña imaxinaria non era dabondo para localizar o

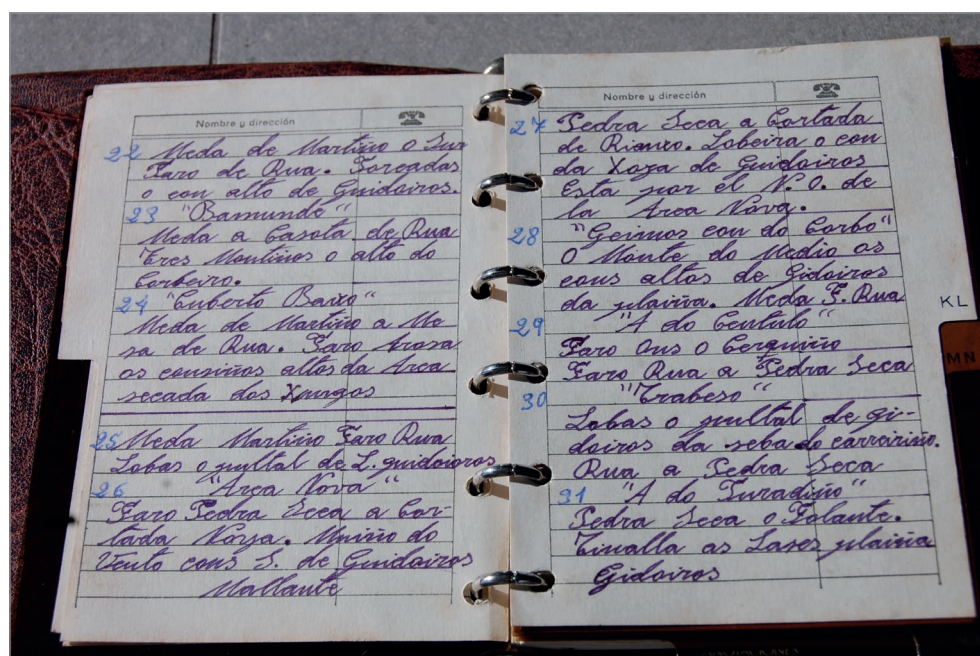

Figura 3. Caderno de marcas de Francisco Dios Fernández, ‘Cuco O Martiñán’, nacido en 1943. Foto: Helena Domínguez

punto de interese, cuxa posición relativa muda cando se move a persoa observadora; precisábase unha segunda enfilación que, ao combinarse coa primeira, producía unha intersección, isto é, un ángulo; o vértice proporcionaba o lugar exacto do cuberto. Canto máis recto era o ángulo, máis precisión se lograba na localización da realidade procurada.

Esta información que se gardaba mentalmente pasou, coa extensión da alfabetización, a pequenos cadernos en que os mariñeiros rexistraban celosamente as súas marcas e que se resistían a compartir. Hoxe xa non é preciso tomar nota das enfilacións, xa que os modernos sistemas de navegación baseados en tecnoloxía GPS mostran detalles da topografía submarina en tempo real. Aínda así, algúns mariñeiros que conservan as anotacións poñen reparos en divulgalas, xa non por medo a ficar sen peixe, senón polo pudor que senten ao expoñer a súa ortografía.

Durante o traballo de campo que realizamos na Illa de Arousa conseguimos acceder a catro cadernos de marcas de mariñeiros de diferentes xeracións. A forma en que se anotan as enfilacións segue unha fórmula estereotipada: dúas frases substantivas ou nominais enlazadas mediante a preposición *a*. Por exemplo, O Con do Corvo aparece referenciado no manuscrito de Cuco O Martiñán con estas dúas enfilacións: “Meda Martiño a Faro de Rúa” e “Tres Montíños ás laxes da praiña de Guidoiros”. Esta información complétase ás veces con indicacións da orientación, introducidas cunha frase preposicional con *por*, tal e como vemos neste exemplo tirado do caderno de José María Oubiña: “O faro de Rúa pola ría da Cuña grande”.

Os manuscritos proporcionan nomes de cons, carreiros, insuas, faros, cumes, piñeirais e capelas, que, en moitos casos, non figuran na cartografía. A meirande parte das denominacións son compartidas por unha ampla comunidade de mariñeiros que as incorporou por transmisión oral, pero outras son de coñecemento restrinxido ao ámbito familiar ou mesmo persoal. Isto é así nos abondosos casos en que as pedras están identificadas co nome dalgún mariñeiro aínda recoñecible polo creador das marcas: *A de Valentín*, *A de Facundo*, *A de Ramón da Chepa*. Antes de rexistrar estas achegas no corpus débese valorar o seu alcance, para evitar a inclusión de microtopónimos sen tradición popular.

3.2. Outros creadores de talasónimos

Os talasónimos non responden unicamente á creatividade dos mariñeiros e das mulleres do mar. Tamén existen outros colectivos creadores de nomes, como os nenos e nenas, que establecen unha relación lúdica co mar. Así, na Illa de Arousa existen en varias praias *chumbadeiros*, pedras apropiadas pola súa forma e situación para lanzarse ao mar nas tardes de verán. Normalmente, son lugares onde se aprende a nadar.

Na praia das Rubas, por exemplo, establecíase unha gradación das pedras segundo as habilidades de cada un. No *Chumbadero*, cerca de terra, permanecían os que estaban aprendendo a nadar; o paso seguinte era chegar a nado ata *O Con do Queimacasas*, próximo ao *Chumbadero*; a seguinte escala establecíase no *Con das Rubas*, máis lonxe de terra, e *O Con do Nabal* xa era para nadadores avanzados.

Todos os mariñeiros e mariscadoras foron antes meniños que desfrutaron da praia, polo que non se debe esquecer preguntar polos nomes usados na infancia durante as interaccións co medio.

Figura 4. Talasónimos usados polos nenos e nenas dos anos 50, na praia das Rubas (A Illa de Arousa). Foto: Helena Domínguez

4. A interpretación e as motivacións

O obxectivo do traballo de campo na investigación da talasonimia é confeccionar o corpus dun determinado espazo, compilar nomes, dar conta das distintas variantes, da realización fonética e da localización. A interpretación dos nomes e a súa etimoloxía forman parte dunha fase posterior da investigación e corresponde a un coñecemento lingüístico especializado.

Con todo, non debe desaproveitarse a oportunidade que brinda a relación cos informantes para interrogar sobre motivacións e significados. En moitos casos non obteremos resultados, “son nomes que puxeron os vellos”, noutros emerxerán etimoloxías populares, pero tamén conseguiremos desentrañar algúns microtopónimos aparentemente escuros que non o son tanto para as comunidades locais.

Os dialectalismos léxicos, a xerga e as metáforas poden dificultar a explicación sobre a orixe dos nomes se non se comparte o mesmo código lingüístico. *A do Feo*, pequeno cuberto no illote do Areoso, refírese a un tipo de planta; o *Cuberto das Porqueiras* indica abundancia en peixe porco ou roncón; e *As Vellas* están relacionadas cun tipo de peixe do mesmo nome, semellante aos serráns.

As motivacións que dan orixe aos talasónimos son múltiples e calquera clasificación, sempre convencional, deixa fóra algúns nomes. Propoñemos unha relación de motivos frecuentes que detectamos na ría de Arousa e que seguramente é válida para outros contextos:

1. Paisaxe terrestre: nos talasónimos é frecuente que se tome o nome da paisaxe terrestre que se divisa desde o mar. Iso explica, por exemplo, que atopemos na ría tantas pedras marítimas chamadas *Figueiras* e *Abelleiras*.
2. Nomes de mariñeiros. Igual que ocorre no mundo labrego cos agros, que reciben o nome de antigos propietarios, no mar as pedras son bautizadas cos nomes dos mariñeiros que as frecuentaban, xa sexan nomes propios, como *O Con de Vicente* ou *A de Martín*; apelidos, como *O Petón do Roche* ou *A Vaamunde*; ou alcuños, como *A Laxe do Moraño* ou *O Con do Negriño*. Posto que o marisqueo e a pesca a flote son oficios masculinizados, a antroponimia dos accidentes marítimos é na súa meirande parte masculina; non obstante, cando as pedras se atopan na ribeira, próximas ás casas, poden levar o nome dalgunha veciña, como *As Laxes da Chacona* ou *Os Cons da Peixiña*, ambos os dous microtopónimos compostos con alcuños.

Figura 5. O Con do Chinchorreiro, visto desde As Rubas (A Illa de Arousa),
co monte da Muralla ao fondo. Foto: Helena Domínguez

3. Características das pedras. As formas, cores e outras características das pedras tamén dan orixe a varios nomes, como *O Con Escachado* de Rúa, *O Seixo* en Vilanova, *O Con Negro* no Grove e *O Con Branco*, no Galiñeiro, ao sur da illa.
4. Flora e fauna do lugar: exprésase en topónimos abundanciais. Algúns zootopónimos son moi recorrentes, como as ostreiras e corveiros: *A Insua da Ostreira*, na Pobra, *A Ostreira* en Cambados; *A Illa do Ostral*, en Boiro; *O Corveiro* ao sur do Areoso, *A Punta do Corveiro* en Noalla... Entre os fitotopónimos podemos mencionar estes da Arousa: *As Golfieiras*³ de *Barbafeita*, *A Seba*⁴ e *O Cuberto das Barbas*.⁵

3 Derivado de *golfó*, unha alga parda mariña da familia das laminariáceas formada por láminas longas, duras e grosas unidas a un talo pequeno (DRAG).

4 Realización dialectal de *ceba*, planta acuática mariña, da que existen diversas especies (DRAG).

5 Denominación local da especie *Claphodora rupestris* (Ríos Panisse 1983).

5. Artes de pesca. Conforman unha categoría propia de talasónimos, como demostran os nomes *O Con do Chinchorreiro*, *A Area da Secada* ou as pedras chamadas *Papacambelos*. O *chinchorro* e a *secada* ou *sacada* son dous tipos de redes; e o *cambelo* é un antigo aparello para a pesca do polbo.
6. Naufraxios. O talasónimo recolle o nome do barco accidentado, como *O Baixo Ter* e *o Faro do Targa*, ou outro tipo de referencias ao afundimento, como *As Laxes do Abade*, en San Vicente do Grove, que lembra o infortunio do párroco, ou o cuberto *Carga de Trigo*, no norte da Arousa, que rememora a mercadoría perdida.
7. Metáforas. algúns conxuntos de pedras noméanse a partir de analoxías con grupos familiares, como *As Novias* ou *As Irmáns*, en Vilanova; ou de animais, como *Os Bois* ou *Os Gatos*, na Arousa. Outras veces constatamos que os elementos da realidade labrega se trasladan ao mar de forma metafórica, de xeito que atopamos *hortiñas*, *camallóns* e *careixos*.

A costa galega está salpicada de topónimos que se repiten de punta a punta, algúns de forma idéntica e outros con pequenas variacións: *Furado*, *Roncadoira*, *Cova*... Por iso é imprescindible consultar outras recolleitas de talasonimia, que nos permitan establecer comparacións, resolver etimoloxías e establecer regularidades. O cruzamento de datos sempre conduce a bo porto.

Bibliografía e cartografía citada

- Cabeza Quiles, Fernando (2008). *Toponimia de Galicia*. Vigo: Galaxia.
- Coello, Francisco e Madoz, Pascual (1856). *Pontevedra*. [Mapa; escala: 1:200 000]. Madrid: [Imp. del Atlas de España]. Dispoñible en <https://www.ign.es/web/catalogo-cartoteca/resources/html/001808.html>
- Domínguez García, Helena (2025). Cada pedra con cadanseu nome. Talasónimos xenéricos da Ría de Arousa. *Nova Ardentia*. 17, 121-124.
- Fernández Flórez, Ignacio (1833). *Plano de la Ría de Arosa*. Madrid: Dirección de Hidrografía. Dispoñible en <https://bibliotecavirtual.defensa.gob.es/BVMDefensa/es/consulta/registro.do?id=1064455>
- Instituto Geográfico y Catastral (1985). *Santa Eugenia de Ribeira 151-IV*. [Mapa topográfico nacional. Escala 1:25 000]. Madrid: Dirección General del Instituto Geográfico y Catastral.

- Melero Moreno, J. E., Pérez Pérez, E. (1909). *Carta de la parte SW. de la ría de Arosa que comprende el fondeadero de Santa Eugenia de Riveira y las ensenadas de Cambados y El Grove* [Carta náutica]. Madrid: Sección de Hidrografía. Disponible en <http://bdh-rd.bne.es/viewer.vm?id=0000243507>
- Ríos Panisse, María do Carme (1977). *Nomenclatura de la flora y fauna marítimas de Galicia. I. Invertebrados y peces*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela
- Ríos Panisse, María do Carme (1983). *Nomenclatura de la flora y fauna marítimas de Galicia. II. Mamíferos, aves y algas*. Santiago de Compostela: Universidade de Santiago de Compostela
- Vilar Pedreira, Xosé Lois (2008). *Talasonimia da costa sur de Galicia*. Gondomar: Instituto de Estudos Miñoranos.